

О. М. Крайнік,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організації та управління проектами
Запорізької державної інженерної академії

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Е. Kraynik,
Ph.D., assistant professor of organizational management and project management Zaporozhye State Engineering Academy

RISK MANAGEMENT AS A TOOL FOR REGULATING ECONOMIC BEHAVIOR OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONTEMPORARY ECONOMY

У статті розглянуто сутність поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання в сучасних умовах, які обумовлюються стагнацією економіки та суспільно-політичною кризою. На підставі здійснення семантичного моделювання запропоновано авторське бачення поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки, яке полягає у тому, що це складне та багатоаспектне міждисциплінарне за суттю поняття, охарактеризоване цільовим механізмом формування траєкторії розвитку суб'єкта в соціально-економічному середовищі за рахунок власної внутрішньої структури. Економічну поведінку формалізовано у вигляді функції від взаємопов'язаних елементів: мети, економічної альтернативи, системи прийняття рішень, мотиваційно-вольової компоненти. Узагальнено типи економічної поведінки залежно від рівня ризику, в результаті чого виокремлено раціональний, шаблонний, індивідуальний типи економічної поведінки. Встановлено зміст, місце, значення та взаємозв'язок між елементами системи ризик-менеджменту, рівнем ризику, типами економічної поведінки.

In the article the essence of the concept of risk management as a tool for regulating economic behavior of economic entities in modern terms, specifies that the stagnation of the economy and socio-political crisis. Based on semantic modeling exercise suggested authors' view the concept of risk management as a tool for regulating economic behavior, which is that this is a complex and multidimensional in essence interdisciplinary concepts characterized the intended mechanism of formation of the trajectory of the subject in the socio-economic environment by own internal structure. Economic behavior is formalized as a function of the interconnected elements: goals, alternative economic systems, decision making, motivational and volitional components. Overview types of economic behavior depending on the level of risk, resulting singled rational, boilerplate, individual types of economic behavior. Established scope, place value and relationship between elements of risk management, risk level, type of economic behavior.

Ключові слова: ризик-менеджмент, економічна поведінка, інструменти, мета, економічна альтернатива, система прийняття рішень, мотиваційно-вольова компонента.

Key words: risk management, economic behavior, tools, purpose, cost-effective alternative system of decision-making, motivational and volitional component.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характер сучасної економічної поведінки суб'єктів господарювання обумовлений негативними чинниками стагнації економіки та суспільно-політичної кризи в державі. За таких умов на передовий план виступають інші пріоритети бізнес-процесів, зокрема, не розвиток, а життєздатність. Під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників економічна поведінка суб'єктів господарювання розподіляється за типами, які, в свою чергу, формують відповідні моделі, яким притаманний окремий спектр інструментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, представлені в роботах Т. Долгопятової, В. Демет'єва, Н. Карачиної, А. Кудінової, В. Пастухової, І. Скворцова, Н. Шибяєвої та інших. Проте існуючий механізм регулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах кризи потребує уточнення з позиції системи ризик-менеджменту, що дасть можливість встановити відповідність між економічними цілями, діяльністю та зовнішнім середовищем.

Таблиця 1. Семантична характеристика ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки

Поняття	Зміст поняття	Суттєві ознаки
Ризик	- поняття, що характеризує діяльність в умовах невизначеності [2, с. 113]; - це імовірність заподіяння шкоди з урахуванням її тяжкості [3]	Врахування та передбачення саме негативного результату
Менеджмент	від англ. «to manage» і означає «керувати», «очоловати», «завідувати», «бути здатним впоратися з чимось, якоюсь проблемою»	Складна відкрита система регулюючих елементів
Ризик-менеджмент	система управління ризиками, що включає в себе стратегію та тактику управління та спрямована на досягнення основних бізнес-цілей, що включає: систему управління; систему ідентифікації та вимірювання; систему супроводження (моніторингу та контролю) [4]	Цілеспрямованість функціонування системи менеджменту
Інструмент	Від латинської – зняряддя; засіб для досягнення поставленої мети	Набуває широкого спектру означення в контексті різних сфер економічної діяльності
Регулювання	Система правил та законодавчих актів для здійснення контролю за поведінкою суб'єктів	Характеризує систему обмежень економічної діяльності
Поведінка	Система взаємопов'язаних реакцій суб'єкта на зовнішнє середовище [5]	Збалансованість внутрішніх можливостей та укладу із рівнем та типом впливу зовнішніх чинників
Економічна поведінка	- образ, спосіб, характер економічних дій громадян, робітників, керівників, виробничих колективів в тих чи інших умовах економічної діяльності, життя [6]; - обумовлена об'єктивними процесами, економічними інтересами та економічним мисленням, цілеспрямована діяльність щодо задоволення матеріальних потреб [7]	Цільове функціонування економічної моделі суб'єкта

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання [2—7].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття змісту ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки промислових підприємств в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення поставленого завдання доцільно здійснити семантичне моделювання поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки. Семантика дає змогу розкрити зміст поняття на основі встановлення взаємозв'язків та відношень між знаками та символами. Як зазначає А. Бакурова, семантика в економіці виконує знакове забезпечення соціально-економічних процесів [1, с. 12]. Семантична характеристика зазначеного поняття представлена в таблиці 1.

Отже, в результаті опрацювання матеріалів таблиці 1 можна стверджувати, що структурні елементи поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки та їх семантична характеристика підтверджують багатоаспектний базис його суті. Дискусія щодо визначення чіткої характеристика даного поняття формується на основі неоднозначності, нечіткості понять зазначених складових. Міждисциплінарний характер та широкий обсяг предметної області ускладнює формування чітких ознак.

Проте, здійснимо спробу щодо розкриття змісту поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки. Авторське бачення поняття полягає у тому, що це складне та багатоаспектне міждисциплінарне за суттю поняття, яке характеризує цільовий механізм формування траєкторії розвитку суб'єкта в соціально-економічному середовищі за рахунок власної внутрішньої структури. Сама по собі категорія траєкторії втрачає сенс за умов невизначеності, проте, саме система ризик-менеджменту виступає фундаментом для формування її меж в сучасних умовах господарювання. В реальному вимірі соціально-економічних процесів траєкторія розвитку суб'єкта характеризується формуванням фазових траєкторій.

У контексті даного дослідження об'єктом ризик-менеджменту виступає економічна поведінка. Провідні дослідження економічної діяльності суб'єктів господарювання дали змогу прийти до висновку, що вона характеризується їх певною поведінкою за відповідних обставин та залежно від намічених економічних цілей. Сама по собі поведінка виступає результатом взаємодії або реакцією на зовнішнє середовище. Економічна поведінка характеризується певним вибором з наявних альтернатив, що максимально відповідає цілям суб'єкта господарювання в межах обраної альтернативи.

Формалізувати економічну поведінка пропонується наступним чином:

$$EP_i = f(M_i, KA_i, SPPR_i, MV_i) \tag{1}$$

де M_i — мета і-го суб'єкта господарювання;

KA_i — кількість економічних альтернатив для і-го суб'єкта господарювання;

$SPPR_i$ — система прийняття рішень і-го суб'єкта господарювання;

MV_i, MV_i — мотиваційно-вольовий компонент і-го суб'єкта господарювання;

i — суб'єкт господарювання.

За умов, що:

$$\begin{aligned} MV_i &> E_i, \\ MV_i &> P_i, \\ MV_i &> PR_i, \end{aligned} \tag{2}$$

E_i — емоції і-го суб'єкта господарювання;

P_i — почуття і-го суб'єкта господарювання;

PR_i — переживання і-го суб'єкта господарювання.

Тобто економічна поведінка характеризується метою суб'єкта господарювання, наявністю економічних альтернатив, системи прийняття рішень, що базується на спектрі доступних інструментів, методів прийняття рішень та мотиваційно-вольової компоненти, що повинна переважати над емоціями, почуттями та переживаннями в процесі прийняття рішень.

Звідси, мета суб'єкта господарювання буде формувати відповідний вектор планування економічної діяльності та її розвитку, процес якого підкорюється місії су-

б'єкта господарювання та відображається у стратегії та тактиці. Наявність економічних альтернатив може бути обумовлено соціально-економічними чинниками зовнішнього середовища та внутрішніми бар'єрами соціально-економічної системи суб'єкта господарювання. Саме результат компромісу між зазначеним стане підґрунтям для об'єктивного вибору економічної альтернативи.

Система прийняття рішень цілком залежить від рівня та структури менеджменту суб'єкта господарювання, що в умовах ризику повинна відповідно реагувати на несприятливі внутрішні та зовнішні чинники шляхом зміни засосованого інструментарію та методів прийняття рішень. Адаптивний характер даного процесу проявляється на всіх рівнях менеджменту суб'єкта господарювання.

Вагомим чинником економічної поведінки залишається мотиваційно-вольовий компонент, що лежить в основі цілей економічної діяльності суб'єктів господарювання. Прагматичний характер економічних мотивів в сучасному менеджменті суб'єктів господарювання переважає над іншими характерними видами економічних мотивів, чим характеризує цілі досягнення безпечного стану, контролю на ситуацією, максимізації доходів чи мінімізації витрат, досягнення престижного рівня, конкурентоздатного або формування бренду тощо.

У дисертаційній роботі Карачіної Н.П. здійснено фундаментальне дослідження, в результаті якого узагальнено декілька типів економічної поведінки підприємств, зокрема: підприємницька поведінка, стратегічна поведінка, рентоорієнтована поведінка, девіантна поведінка, еволюційна поведінка, інституціональна поведінка, ринкова поведінка, соціально-відповідальна поведінка. Розроблену типологію автор обґрунтував на основі узагальнення характеристикних ознак економічної поведінки, що дало змогу розвинути існуючу типологію економічної поведінки, шляхом врахування такого параметру як ризик, пріоритетність функціональної складової, стан і умови розвитку та ступінь реакції на зміни.

На наш погляд, автором здійснена спроба врахувати наявність адаптивної функції економічної поведінки та ризик, як регулятор спрямування вектору економічної поведінки. Щодо пріоритетності функціональної складової, то на наш погляд, досить складно виокремити певний елемент системи з ознакою пріоритетності, оскільки тільки взаємоузгодженість функціональних складових дає змогу отримати синергетичний ефект від функціонування системи. Саме тому немає сенсу наділяти певний функціональний елемент пріоритетністю.

Враховуючи рівень ризику, в роботі запропоновано виокремлювати ризиковану та не ризиковану економічну поведінку, проте, певний рівень ризику присутній в процесі функціонування будь-якої соціально-економічної системи. Також його рівень буде змінюватися з часом залежно від зміни умов функціонування підприємства. На наш погляд, доречно додати до розглянутої типології економічної поведінки за критерієм рівня ризику — частково (стало) ризиковану економічну поведінку, що максимально буде відповідати сучасним умовам господарювання (рис. 1).

Отже, питання економічної поведінки суб'єктів господарювання за критерієм ризику потребують подальшого дослідження. Звідси актуалізуються аспекти ролі, значення та місця системи ризик-менеджменту в процесі регулювання економічної поведінки суб'єкта господарювання.

Враховуючи існуючу структуру системи ризик-менеджменту, представимо її в контексті поставленого завдання, тобто регулювання економічної поведінки суб'єкта господарювання (рис. 2).

Класична структура системи ризик-менеджменту відповідає параметрам моделі економічної поведінки, що більш повно та всеохоплююче розкриває особливості типу економічної поведінки. Мета функціонування системи ризик-менеджменту розглядається крізь такі підділі як уникнення ризику; утримання ризику; передача ризику; зменшення впливу ризику.

Моделі раціональної економічної поведінки відносяться наступні основні інструменти ризик-менеджменту: зміни структури розподілу виручки від реалізації продукції, прибутку; дотримання нормативів; цільове використання коштів; накладання обмежень на витрати; встановлення балансу між джерелами, цілями та структурою інвестування та фінансування; рівномірний розподіл відповідальності між ланками системи; страхування; резерви.

Моделі шаблонної економічної поведінки відповідають інструменти ризик-менеджменту, що, загалом, характеризують повторну реакцію та дії, зокрема: інструкції; стратегії; концепції; законодавча база; нормативи; паспортизація; ліцензування; програмно-цільове планування тощо.

Моделі індивідуальної економічної поведінки притаманні такі інструменти ризик-менеджменту як креативність та нестандартність прийняття управлінських рішень; пошук механізмів розширення лінійки економічних альтернатив; інтелектуальний капітал; інвестиції; інновації; мотивації; міжсекторна взаємодія; інтуїція.

Зазначені інструменти ризик-менеджменту не охоплюють весь можливий спектр, проте, характеризують пев-

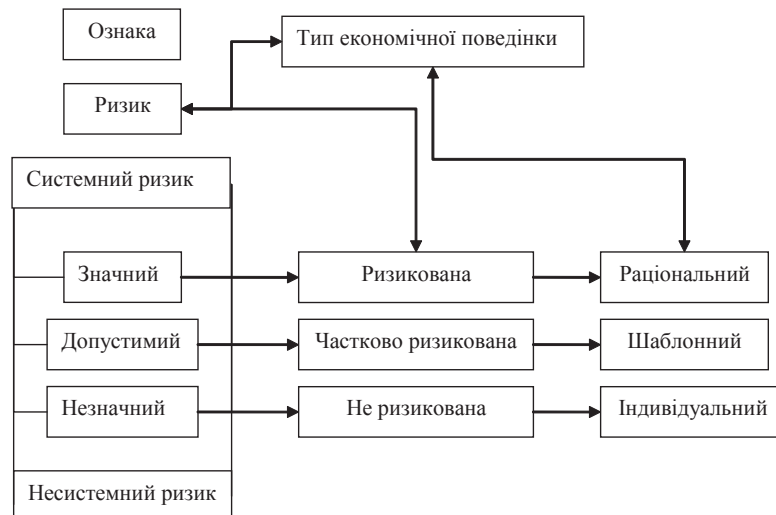

Рис. 1. Типи економічної поведінки за критерієм ризику

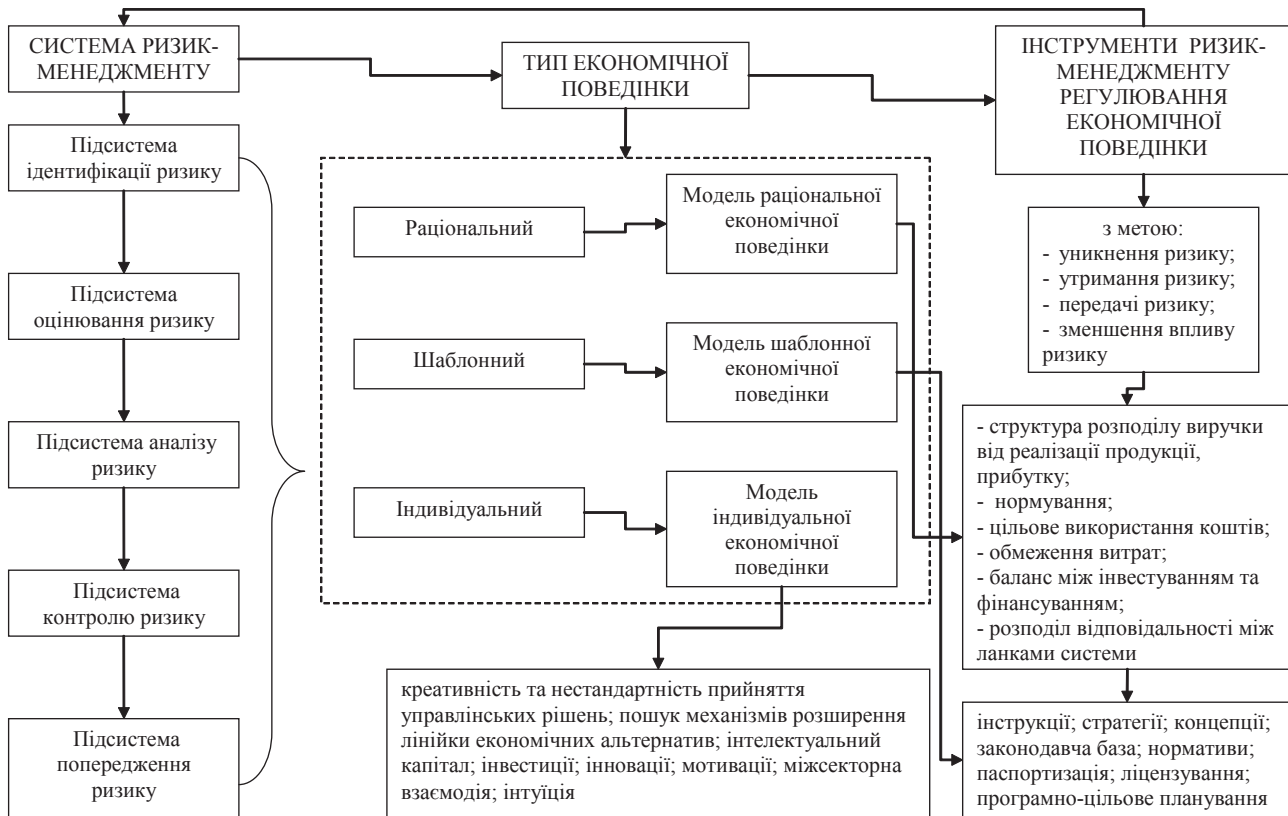

Рис. 2. Система ризик менеджменту регулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання

ний тип економічної поведінки суб'єктів господарювання. Оскільки економічна поведінка нестабільна, спектр інструментарію також буде змінюватися відповідно.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що авторське бачення поняття ризик-менеджменту як інструменту регулювання економічної поведінки полягає у тому, що це складне та багатоаспектне міждисциплінарне за суттю поняття, яке характеризує цільовий механізм формування траєкторії розвитку суб'єкта в соціально-економічному середовищі зарахунок власної внутрішньої структури. Формалізовано економічну поведінку як функцію від таких показників, як: мета суб'єкта господарювання, наявність економічних альтернатив, система прийняття рішень, що базується на спектрі доступних інструментів, методів прийняття рішень та мотиваційно-вольова компонента, що повинна переважати над емоціями, почуттями та переживаннями в процесі прийняття рішень. Узагальнено типи економічної поведінки залежно від рівня ризику, що її супроводжує, зокрема: значний рівень ризику продукує раціональний тип економічної поведінки, допустимий — шаблонний тип економічної поведінки, незначний — індивідуальний тип економічної поведінки. Кожний тип економічної поведінки обумовлює відповідну модель, функціонування якої забезпечено відповідним інструментарієм системи ризик-менеджменту.

Література:

1. Самоорганізація соціально-економічних систем: моделі і методи: монографія / А.В. Бакурова. — Запоріжжя: КПУ, 2010. — 328 с.
 2. Ложкін Г.В. Економічна психологія: навчальний посібник / Г.В. Ложкін, В.В. Спасенніков В.В., Комаровська В.Л. — К.: ВД "Професіонал", 2004. — 304 с.

3. Ризик як оцінка небезпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dec-fpo.fsay.net/Oksana/posibnik/460.html>
 4. Офіційний сайт національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123612
 5. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://leksika.com.ua/14230517/ure/povedinka>
 6. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — 4-е изд. доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 2000. — 1088 с.
 7. Економічна енциклопедія / Відп. ред. С.В. Мочерний. — Т. 1. — К.: Академія, 2001. — 864 с.

References:

1. Bakurova, V.V. (2010), Self socio-economic systems: models and methods, KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.
 2. Lozhkin, G.V. Spasyennikov, V.V. Komarov'ska, V.L. (2004), Economic Psychology, Profesional, Kyiv, Ukraine.
 3. The risk of a hazard assessment (2015), available at: <http://dec-fpo.fsay.net/Oksana/posibnik/460.html> (Accessed 1 May 2015).
 4. Official site of the National Bank of Ukraine (2015), available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123612 (Accessed 1 May 2015).
 5. Ukrainian Soviet Encyclopedia, (2015), available at: <http://leksika.com.ua/14230517/ure/povedinka> (Accessed 1 May 2015).
 6. Azry'ly'yan, A.N. (2000), Great Encyclopedic Dictionary, Y'nsty'tut novoj ekonomy'ky', Moskva.
 7. Mocherny'j, S. V. (2001), Economic Encyclopedia, Akademiya, Kyiv, Ukraine.
 Стаття надійшла до редакції 03.05.2015 р.